

Kapitalistische crises

AUTEUR Justus Uitermark

ILLUSTRATIE Verso Books

In de rubriek Klassiekers gaat AGORA in op boeken die niet vers van de pers komen, maar nog steeds uiterst relevant zijn. Deze keer 'Limits to Capital' (1982) van David Harvey.

Toen het tijdschrift Geografie mij tien jaar geleden vroeg om een boek te bespreken dat me diepgaand had beïnvloed, twijfelde ik geen moment: 'Limits to Capital' van David Harvey. David Harvey was toen, net als nu, met voorsprong 's werelds meest invloedrijke geograaf maar hij wordt toch eerder opgevoerd als vertegenwoordiger van een stroming – het marxisme – dan als autoriteit. Studenten en docenten kennen de naam wel, maar niet het werk. Mijn keuze voor 'Limits to Capital' was dan ook bedoeld om het boek aan de obscuriteit te onttrekken. En 'Limits to Capital' was een obscuur boek, althans voor mij. Het lezen van kaft tot kaft is een beproeving. Eén van Harveys favoriete quotes van Marx, ook aangehaald aan het begin van 'Limits', is: "There is no royal road to science, and only those who do not dread the fatiguing climb of its steep paths have a chance of gaining its luminous summits". Harvey laat een onvoorstelbaar aantal marxistische studies de revue passeren. Sociologisch getinte begrippen als 'vervreemding' en 'klassenstrijd' zijn minder belangrijk dan economische theorieën over de distributie van surplussen of de bepaling van waarde. Elke pagina, de één nog meer doorwrocht dan de andere, getuigt van Harveys intense toewijding. Die toewijding betreft niet primair het socialisme of het antikapitalisme. Wie 'Limits' leest, ziet iemand aan het werk die bovenal serieus en geconcentreerd is en die zich geen moment laat afleiden door ideologische bevlogenheid of modegrillen. 'Limits' is onderscheidend precies omdat het een uitdrukking is van een intense toewijding om de grondpatronen van de kapitalistische samenleving te begrijpen. Het boek is de uitkomst van meer dan een decennium werk en de basis voor een project waaraan hij nog steeds – meer dan 30 jaar na de eerste publicatie – zijn leven wijdt.

Onafwendbare crises

Wat is dan de kern van dat project? Het boek draait helemaal rond crises. Harvey stelt, in navolging van Marx, dat het kapitalisme tegenstrijdigheden heeft en daardoor inherent geneigd is tot crises. De taak van de analist is dan om de tegenstrijdigheden ('contradictions') te identificeren, na te gaan hoe daar crises uit voortkomen en vervolgens te bestuderen hoe en onder welke omstandigheden die crisisneigingen worden afgewend. Kortom, tegenstrijdigheden leiden tot crises die weer leiden tot verandering. In de loop van de tijd zijn allerlei manieren ontwikkeld om dergelijke crisistendenzen op te

schorten. Zo schenkt Harvey veel aandacht aan de rol van financiële instrumenten, zoals aandelen, derivaten en diverse verzekeringsvormen bij het stabiliseren van een markt die zichzelf ondergraaft door over- en onderaanbod. Een andere manier voor het tijdelijk afwenden van crises is het kanaliseren van overaanbod in de gebouwde omgeving, waardoor een vastgoedbubbel ontstaat die op een gegeven moment knapt. "Capitalism," zegt Harvey, "cannot abide a limit." Telkens moeten de grenzen van consumptie en productie worden verlegd, zowel in de fysieke ruimte als in de virtuele ruimte van het financiële stelsel. Eén van de ontwikkelingen in de laatste decennia is dat de financiersklasse, die voor de coördinatie van dit proces verantwoordelijk is, niet langer slechts kapitaalaccumulatie faciliteert maar het surplus zelf opsoupeert, zoals Harvey in zijn 'Brief History of Neoliberalism' uit 2007 beschrijft.

'Limits' biedt een rustpunt in de volatiliteit van financiële markten en de kakofonie van meningen

Centraal in 'Limits' staan echter de geografische aspecten van crises. Harvey betoogt dat de marxistische theorievorming nog te weinig aandacht heeft gehad voor de ruimtelijke dimensie van kapitaalaccumulatie. De circulatie van kapitaal is alleen mogelijk doordat er bepaalde structuren bestaan. Dat kunnen fabrieken zijn, maar ook hele steden of industriële districten. Op zoek naar winst innoveren ondernemers en devalueren ze daarmee oudere productietechnieken en -gebieden. Door deze 'creatieve destructie' worden deze gebieden onaantrekkelijk voor kapitaal en vertrekken investeerders naar elders. Zolang ze als sprinkhanen van gebied naar gebied kunnen springen is er, vanuit het oogpunt van kapitaal, geen probleem. Doordat echter investeringen opgeslagen liggen in relatief stabiele structuren, is het vaak moeilijk om activiteiten te verplaatsen of bestaande industriële milieus te hervormen. Een crisis ontstaat wanneer kapitaal binnen een gegeven configuratie niet of slechts langzaam kan accumuleren. Een nationale elite kan

bijvoorbeeld in een crisis verzeild raken wanneer investeringen in verouderde industrieën niet meer renderen. Ook kan een heel wereldsysteem uit balans raken doordat binnen bestaande mondiale structuren de mogelijkheden voor accumulatie gering of uitgeput zijn. Volgens velen was dat eind jaren zeventig het geval toen de economische politiek zich afspeelde binnen een stelsel van relatief gesloten en autonome staten. Sindsdien tendert het systeem naar een nieuwe 'spatial fix' waarbij steden of regio's belangrijker worden voor kapitaalaccumulatie. Dit proces, waarbij kapitaal telkens op zoek is naar een nieuwe ruimtelijke basis om circulatie mogelijk te maken, wordt beschreven door auteurs als Saskia Sassen, Neil Smith, Michael Storper, Erik Swynedgouw en Neil Brenner. Ze zijn allen meer of minder geïnspireerd door Harveys uiteenzetting in 'Limits'.

Blijvende relevantie

Toen AGORA me onlangs vroeg om een klassieker te bespreken voor dit nummer twijfelde ik opnieuw geen moment, maar ik koos 'Limits' om andere redenen. Toen ik 'Limits' eind jaren negentig voor het eerst las was Harveys betoog fascinerend juist omdat het diep verborgen crisistendenzen blootlegde. In die periode van economische groei en verdampde ideologische tegenstellingen liet Harveys analyse van de onderstromen van het kapitalisme zien dat er onder het kalme oppervlak een enorm crisispotentieel schuilging. Nu is het precies omgekeerd. Ik kies nu 'Limits' voor deze bespreking juist omdat het rustpunt biedt in de volatiliteit van financiële markten en de kakofonie van meningen. Terwijl anderen ad hoc modellen formuleren, heeft Harvey in de afgelopen decennia de basis gelegd voor een analyse die korte termijnprocessen kan verklaren uit structurele kenmerken en lange termijnontwikkelingen.

Harveys analyses hebben zich ook ontworsteld aan de obscuriteit. In een voor wetenschappelijke begrippen ongekend populair filmpje (meer dan 1,7 miljoen keer bekeken op Youtube) geeft David Harvey zijn interpretatie van de huidige crisis. De lezing wordt visueel ondersteund door een cartoonist die op hilarische wijze de grilligheid en gekte van de crisis in beeld brengt, terwijl Harvey rustig en eloquent de dieperliggende oorzaken ontleedt. Hij zet zich af tegen andere verklaringsmodellen die de oorzaak voor de crisis zoeken in de menselijke natuur, de culturele eigenaardigheden van Amerikanen (of, recenter, Grieken), slapende beurswaakhonden of een passieve overheid. Al die verklaringen bevatten wel een kern van waarheid, stelt Harvey, maar ze gaan voorbij aan de kern van het probleem, namelijk dat crises nooit opgelost maar hoogstens verplaatst worden.

Harvey is, net als Marx, specifiek en uitgebreider in zijn analyse van het kapitalisme dan in het ontwikkelen van een alternatief. In 'Limits' komt hij pas in de allerlaatste alinea tot iets van een oproep – "the mutual development of theory and of historical and geographical reconstruction... forms the intellectual crucible out of which new strategies for the sane reconstruction of society can emerge" (p. 451). In zijn toespraak komt hij, alweer helemaal aan het einde, tot de conclusie dat "any sensible person right now would join an anti-capitalist organization." Maar Harvey is dan ook geen agitator en, ondanks zijn rotsvaste socialistische overtuigingen, ook geen

ideoloog. Hij heeft een sterker verlangen, namelijk het doorgronden van het kapitalistische systeem van de zeer lange termijn tot in de kleinste details. Als diagnosticus van het kapitalisme is Harvey onovertroffen.

Justus Uitermark studeerde Sociale Geografie aan de Universiteit van Amsterdam, promoveerde in 2010 op het proefschrift 'Dynamics of Power in Dutch Integration Politics' bij het 'Amsterdam Institute for Social Science Research' en werkt nu aan de afdeling Sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Literatuurselectie

- Harvey, D. (1982) *The limits to Capital*. Oxford, Blackwell.
- Harvey, D. (2007) *A brief history of neoliberalism*. Oxford, Oxford University Press.
- Harvey, D. (2010) *crises of capitalism*. <http://comment.rsablogs.org.uk/2010/06/28/rsa-animate-crisis-capitalism/>
- Uitermark, J. (2004) *De geografie verlossen van zijn imperialistische erfenis*. Geografie Februari 2004.

